БІБЛІОТЕКА „ДЗВОНІВ“, Ч. 33

АРКАДІЙ ЖИВОТКО

МОВНА БОРОТЬБА В ПРЕСІ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

ЛЬВІВ 1939 LWÓW

БІБЛІОТЕКА „ДЗВОНІВ“, Ч. 33

АРКАДІЙ ЖИВОТКО

МОВНА БОРОТЬБА В ПРЕСІ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

ЛЬВІВ 1939 LWÓW

Відбитка з „Дзвонів".

Wydaje: Wydawnicza Koop. z odp. udział. „Meta", Lwów, ul. Japońska 7.
Z drukarni Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki we Lwowie,
ul. Czarnieckiego 26.

Видавнича Кооп. з відпов. уділ. „Мета", Львів, ул. Японська 7.
З друкарні Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові,
вул. Чарнецького 26.

Початки періодичної преси Карпатської України, що хотіла служити інтересам місцевого українського населення, сягають другої половини минулого століття. Вяжуться вони з іменем І. Раковського, одного з членів т. зв. „поґодінської кольонії", що довгий час провадила у Відні свою роботу за безпосереднім керівництвом аґента російського уряду, протоєрея М. Раєвського. Підо впливом ґалицького історика, найвиразнішого представника т. зв. москвофільства, Д. Зубрицького, І. Раковський в р. 1856. почав видавати у Будині часопис, призначений для населення б. Угорської Руси п. н. „Церковная Газета". Виходив він накладом мадярського католицького Т-ва св. Стефана при найближчій участі в ньому російського православного священика о. В. Войтовського. Його напрям чи не найліпше характеризував свого часу пропаґатор словянської федерації на католицькому ґрунті, В. Терлецький, кажучи, що „из него (часопису) веяло духом православія и благоразположения к России". Писали його російською мовою. Як ця мова могла виглядати в устах його редактора, а тим самим і на сторінках часопису, можна уявити собі на основі свідоцтва самого ж редактора І. Раковського. Надсилаючи Як. Головацькому перше число, Ів. Раковський вважав за потрібне зазначити в листі до нього таке: „Я признаюсь, — писав він — что сам совершенно не знаю русскаго языка". Проте цей факт не спинив його, як редактора часопису, призначеного для населення б. Угорської Руси, редаґувати саме цією мовою, як також бути редактором інших часописів, ба навіть перекладачем на російську мову.

Не спиняв цей факт і його наступників, що прийшли пізніш. Був це наслідок тих багатьох чинників, що впливали на культурне життя представників інтеліґенції б. Угорської Руси. Серед тих чинників можна знайти до деякої міри ту традицію, що бере свій початок вже в кінці XVII. і в початках XIX. ст. та вяжеться в першу чергу з іменем Ів. Орлая та його побутом в Росії, а пізніш з іменами В. Кукольника, П. Лодія та ін., що їх в Росії гостинно прийняли. До тих чинників належить поширення т. зв. москвофільства в Галичині (Д. Зубрицький, Як. Головацький та ін.), акція російського проф. Поґодіна та протоієрея М. Раєвського (в його домі концентрувалася у Відні пропаґанда і фінансова підтримка панрусизму, що ширився під покришкою словянофільства), російський державний блиск і могутність російської армії, що їх побачило місцеве населення Угорської Руси, коли поборювали мадярське повстання, врешті розвиток російської культури, тоді коли цілковито здусили українське духове життя на українських землях під Росією.

Всі ці чинники і низка інших, менш помітних на перший погляд, вплинули на представників інтеліґенції б. Угорської Руси, щоб звязати долю свого народу з Росією, її мілітарною, державною силою, з її культурою, з її мовою. Тут сподівалися вони знайти ґрунт і допомогу в боротьбі з винародовлюванням, що його несла мадярська політика.

Та вже скоро почали показуватися наслідки того кроку, суперечного з усією природою поставленої мети. Відірвавшись від природного народнього ґрунту з його властивим побутом, з його мовою, цілим укладом життя, що найменше мали спільного з життям і культурою російського (русского) народу, місцева інтеліґенція, що далі, то все більш почала піддаватися впливам ближчої і сильнішої культури, до того ж культури упривілейованої, з якою саме хотіла боротися. Ті ж, що ще признавалися до „руского" імени, опинилися в колі тих ідей і поглядів, що їх чи не найліпше можуть характеризувати слова редактора тогочасного часопису — „Карпат" (1873—1886), М. Гомичкова. Коли після відвідин Мих. Драгоманова б. Угорської Руси в австрійській пресі почали на нього нападати, вважав за потрібне виступити проти нього і М. Гомичков, пишучи на сторінках свого орґану, що — „г. Драгоманов хочет от нас, что бы мы писали языком слуг — но литература пишется везде для господинов"...

Кермуючись засадою, що її сформулював М. Гомичков, видавці та редактори починають заповнювати свої часописи тим дивним витвором, який вважають за мову „г о с п о д и н о в". Була це мова російська (русска) з примішкою мадярських та церковно-словянських слів. Пізніш до тієї „мови" зрідка додавали кілька народніх слів. Все це створювало сприятливі умовини для різноманітніх мовних експериментів, спроб, фантазій авторів, для яких були цілковито чужі і байдужі закони мови, її розвиток, одностайність правописних форм. Було це, коротко кажучи, „язичіє". Починає панувати двокультурність. З одного боку — російщина, з другого — мадярщина. Дві мови для „господинов".

Незабаром почало це викликати серед народу Угор. Руси невдоволення, а ознаки того можна бачити в тих протестах, що почали зявлятися на сторінках окремих орґанів, та у виразному реаґуванні читачів в їх передплаті. Зявляються протести в таких часописах, як „Свѣт" (1867—1871), „Новый Свѣт", тощо. Вже по році існування „Свѣту", коли кількість його передплатників на 1868. р. впала з 410 до 200, один дописувач (Верховинець) так пояснює той факт в ч. І.: „Перша причина упадку „Свѣту" — в очах публики нашої — пише він — це мабуть „письменний язык". Мабуть „Свѣт" пише мовою незрозумілою публиці, письменники його самовільно вибирають слова, вислови, слоги зо словарів, і не вживають мови, якою говоримо, чи слів, які кожний читач розуміти може без словаря"... А далі пояснює, що розуміє під чужою, незрозумілою мовою. — „Публика — наша хоче, щоб писати „по нашому", без цифрованих слів, без московських слогів"... „Нащо — продовжує — маємо шукати чогось в чужині, доки не орієнтуємось дома. Ходимо по Москві, по Кулікових полях, а дома горить нам власна будова... ані від Дона, ані від Кулікова ніхто не прийде гасити". Зрештою, по

році в тому ж часописі знаходимо таку характеристику мовного питання: — „Не маємо нічого для свого простого народу і хочемо славитися літературою, цьому народові неприступною! Творимо з літератури монополь для декількох людей, а народ залишаємо там, де давніше був — при невіжестві" (1869. ч. 33).

Не менш виразно пише в тому ж напрямі дописувач „Нового Свѣту" в ч. ч. 2., 3., 4. за 1871. р. за підписом —о.— „...у нас — каже він — один тільки відламок освічених людей вважає за потрібне користуватися... мовою російської літератури; простий народ, а також і незмірно більша частина нашої інтеліґенції в жадному разі того не бажають".

Що це були думки не тільки окремих осіб, показує факт, про який той же дописувач пише: „Скарги, що напливають з усіх сторін мукачівської єпархії, щодо „подвопросного дѣла", можуть переконати нас в тому цілком". Зрештою, запитує: „Для чого нам відмовлятися від свого і раболіпно „привернутися" до чужого, хоч і „сродственого"?

Але преса на всі ці докази і думки, а навіть протести залишилася глухою. Не мала сил вирватися з ланцюгів мови „господинов", що скували її живу думку. Аж наприкінці 1890. р. можна помітити перший проблиск визволу. Було ним — рішення Т-ва Вас. Великого видавати часопис народньою мовою. Тим часописом стала „Наука", що почала виходити з 1897. р. Спершу пробує вона визволитися від мадяризмів, а в початках 1900. р. поборює вже і впливи російської та церковно-слов'янської мови. Становище „Науки" в тому часі з національного боку можна схарактеризувати словами „Угрорусина" в одному з її чисел, де він доводить, що назва „українець" це нічого нового для русинів. „Ви маєте знати, — пише він — же велика розлука єсть между народом великоруським и малоруським. То не я маю доказувати, то доказує білий світ. То дуже давно доказала історія" (1904. р., ч. 20). Таке становище відбилося і на мові часопису. Редакція що далі, то все більш вживає живої народньої мови та друкує на сторінках свого часопису новіші твори української літератури. 1907. р. вона вже стверджує, що молодь дійшла до переконання, що „не треба нам великорущини, но нужно нам писати по нашому милому малоруському язику". Еволюціонуючи перед світовою війною, „Наука" почала вже завойовувати симпатії широких кол. Скидаючи з себе помалу все неприродне і чуже народові, наближувалася вона до української літературної мови, вживаючи етимолоґічного правопису.

Був це часопис, яким кермував о. Августин Волошин, о. Вас. Гаджеґа та інші ближчі співробітники, як В. Желтвай, І. Демян, тощо.

До перевороту на б. Угорській Русі виходило 13 часописів. З них 4 — мадярською мовою. Решта — так званим „язичієм" і тільки „Наука", як ми вже згадали, орієнтувалася на українську мову. Під час перевороту в р. р. 1918—1919, отже від розпаду Австро-Угорщини до часу, коли б. Угорська Русь прилучилась до Чехословацької Республіки під назвою „Підкарпатська Русь", виходила „Наука", що з 1. січня 1919. р. прибрала назву „Руська Країна", змінивши її у вересні того ж року на попередню назву,

а крім того тижневик „Руська Правда", що пізніш почала зватися „Русько-Країнська Правда" подібно як „Урядові извіщеня Русько-Країнського Комісаріяту".

Наскільки „Наука" та „Руська Країна" намагалися бути, якмога, совісними супроти своїх читачів щодо мови, настільки в „Руській Правді" вражає неохайність, неуцтво і безграмотність. При всьому тому сторінки її заповнювало гостро вороже наставлення супроти всього, що українське. Був це речник совітсько-комуністичної влади з явними симпатіями до совітської Росії, яка саме тоді провадила запеклу війну з Українською Народньою Республікою.

Як виглядала „мова" на сторінках того часопису, можна бачити хоч би з таких зразків. Так наприклад у числі з 1. червня 1919. р. читаємо:

„Новий союз Републичного Совету. — В Росіи Центральное Советкомисарство великое собрание держав. В Петербург и 1-го юнія появилися ківети Украйнски, Летски, Літвански і Біл-Руськи. И сем ківети общій Россіом: што они твердий союз хотят между републичной совети"...

Або там же:

„Републичной Совет Россійскій, нужному держе аби еднородное провадѣніе удѣлѣм военским фінанціяльнім, жилѣзрицким и ужитким подобним дѣлѣ".

Таких зразків можна навести безліч. Характеризують вони з одного боку той культурний рівень, на якому стояли провідники того часопису, а з другого їх фактичне національне обличчя, звернене в бік совітської Москви, як заклятого ворога українського народу і його визвольних змагань.

Коли Карпатська Україна приєдналася до Чехословацької Республіки, періодична преса починає розвиватися. Розвиток її можна бачити хоч би з таких даних, що обіймають собою 15 років та показують її стан в 1935 р. (разом з Пряшівщиною):

Виходило за той час (1919—1934 р. р.) всього 118 часописів в мовах:

українській	39	(етимольоґічним і фонетичним правописом)
язичієм	16	
російській, або великорускій .	15	
мадярській	31	(з них суспільно-політичного характеру, головно газет — 26)
чеській	10	
жидівській	2	
в двох мовах	5	

В році 1935. було 64 назви в мовах:

українській	18	
великоруській-російській . .	11	
язичієм	7	
(на населення в 62%)		
мадярській	24	(на 15,23% населення)
чеській	3	(на 4,17% населення)
жидівській	2	(на 12,72% населення)
в двох мовах	2	

В наступних роках різких відмін не помітно. Звертає на себе увагу кількість мадярських часописів. Щодо переваги українських часописів над мадярськими впродовж 15 років треба мати на увазі одну з основних рис, що характеризують вартість і силу того чи іншого пресового орґану. Це постійність видання. Тоді як мадярська преса за увесь час цю постійність більш-менш зберігала, чим творила традицію та міцніше звязувалася із своїми читачами, українска преса того часу, за вийнятком одного-двох орґанів, переважно була непостійна, а тим самим і відірвана від маси читачів. Приблизно те ж саме можна сказати і про пресу, що виходила язичієм. Починає виходити якийсь часопис українською мовою і незабаром зникає. На його місце зявляється новий, що так само скоро кінчає своє існування, на його місце — третій і так далі. Створювалася таким чином більша кількість назв, але губився звязок з читачами, а тим самим і вплив. До всього того ще треба додати, що мадярська преса мала свої денники, і то переважно постійні. Українська ж спромоглася на свій денник аж в останньому, 1938. р.

Зрештою, програма преси. На 31 часописів мадярська преса мала за той час 26 суспільно-політичних часописів, тоді як українська мала таких на 39 назв тільки 12. Отже коли 83% всієї мадярської преси впливало політично на свого читача, українська обмежувалася тільки до 12% таких часописів.

Аж останні роки змінюють корисніше відсоток української суспільно-політичної преси.

Становище української преси по приєднанню Карпатської України до Чехословацької Республіки основується на погляді, що народ Карпатської України творить етноґрафічну цілість з українським народом в Галичині і на Наддніпрянщині. Таке становище вказав авторитет науки, як Академія Наук та праці окремих учених, українців і чужинців, а серед них Т. Масарика, проф. Полівки, російського вченого А. Петрова та багатьох інших.

Українські часописи всіх політичних напрямків невідхильно йшли завжди по лінії, що її виразно зазначили наукові авторитети, маючи перед собою єдине завдання — культурне піднесення свого народу та його політичне виховання для боротьби за своє державноправне становище. Були це такі орґани, як „Українське Слово", „Свобода", „Земля і Воля", „Нова Свобода", „Народня Сила", „Поступ", „Пробоєм", „Карпатська Правда" та ін.

Погляд всіх тих орґанів щодо української мови найвиразніше сформулював „Вперед", коли ввели плєбісцит в справі навчальної мови в школах. Рішуче заявився він проти плєбісциту, бо справу навчальної мови не вирішує аґітація та демаґоґія, тільки наука. „Наука ж вже те питання давно вирішила і ми твердо стоїмо на становищі наукової правди: мова підкарпатського населення — українська (малоруська) й дітей у школах мають учити рідною мовою".

Проти становища української преси виразно і гостро виступили оборонці „русского литературного языка", признаючи його за „общерусский". Спираються вони на терміні, що його вживає місцева людність на означення свого національного імени — „руський". Термін цей свідомо ототожнють з терміном „русский" — великоруський, російський. При тому іґнорують вони і свідомо затають

історично правдиве значення терміну „руський", „малоруський" чи „український". Це продовження традиції І. Раковського, А. Добрянського, галицького москвофільського історика Д. Зубрицького та ін. в минулому столітті.

Методикою, якою той напрям користується, чи не найліпше характеризує меморандум в мовній справі до Президента Ч. С. Р. з 1935. р. від восьми організацій. Точка 5. того меморандуму присвячена пресі. В ній читаємо:

„Газеты издававшиеся уроженцами карпатороссами до переворота, как „Церковная Газета", „Газета для церковных учителей" (издание Угорскаго Министерства Народнаго Просвѣщения), „Карпат", „Свѣт", „Новый Свѣт", знаменитый „Листок" и др. писались на чистом русском литературном языке".

Наскільки те твердження про „русский *литературный язык*" у згаданих часописах правдиве, можна бачити з любого уступу одного з названих органів. Досить для прикладу взяти хоч би таке місце з часопису „Карпат" (ч. 6. — 1884. р.):

„Большекратно объявили мы уже, что мы не признаем какую то политическую область въ Угорщинѣ съ названіем „Русь"; пусть любиться „Слову", какъ ему угодно, но угорскіе дописователи таковымъ названіемъ дѣлаютъ намъ весьма неблагодарную услугу, так как доложеніе слова — „угорская" не въ состояніи отдалити какое то подозреніе за панславизмом, находящееся въ словѣ „Русь", напоминающемъ намъ Россію, а то и тем больше, что в Москвѣ является временопись извѣстнаго панслависта Аксакова подъ титломъ „Русь". А мы не принадлежимъ къ сей Руси, не считаемся народом, принадлежащим къ коронѣ святого Стефана, и в найтѣснѣшемъ связкѣ къ Угорщинѣ — из сего точки зрѣнія и не имѣемъ той амбиціи, єто бы считатися къ тѣми дописователями, которые в „Словѣ" хотятъ представити „Угорскую Русь", которая на дѣлѣ не существуетъ и въ Угорщинѣ существовати не можетъ".

Назвати мову наведеного уступу „*чистим* русским *литературным* языком" значить виявити свою цілковиту неграмотність та незнання дійсної російської літературної мови або твердити свідомо неправду перед головою держави.

Подібні ж твердження і подібне ж оперування неправдою зустрічаємо і на сторінках всієї преси „руского напрямку". Згадаймо хоч би твердження тієї преси щодо зміни нібито становища в мовному питанні часопису „Свобода", як спадкоємця згадуваної нами „Науки". Висуваючи те як один з основних доказів українського „новаторства" в мові „Свободи", вказується тут між іншим, що, мовляв, „Наука" не мала нічого спільного з українською мовою. Наскільки відповідає воно правді, можуть свідчити передвоєнні річники „Науки". Ось приклад (ч. 4. за 1914. р.):

„Насамперед родичѣ твердо повинні памятати, что хоронити дѣтину отъ хвороти много лекше, як вирятовати"...

Бачимо перед собою українську мову в етимольоґічному правописі. Російською, або „общерусскою" мовою звучатиме той уступ так:

„Прежде всего родители должны твердо помнить, что береч (оберегать) ребенка отъ болезни далеко легче чем спасти"...

Згодом способи поборювання української мови стають більш різнобічні та безоглядніші. Іґноруючи наукову правду та обєктивність, переходять вони в нестримні напади на мову і на тих, хто боронить наукових засад в підході до української мови й культури. Інколи ті виступи набирають чисто зоольоґічних ознак. Нестримане почуття ненависти виливається широким морем брудної лайки, викривлюванням та висьміюванням української мови, що кваліфікують її таким барвистим суторосійським висловом, як „кавардак". Винаходам і фантазіям немає кінця. — Перед вів у всій тій акції ніхто інший, як провідник русского націоналістичного руху Підкарпатської Руси — Ст. Фенцік. Не цурався він навіть і поезії. Ось напр. в його часописі — „Карпаторусскім Голосі" знаходимо таку творчість:

„О, Біг мій, Біг, почуй ці бдження,
Підшкварь серця на відродзення,
Щоб від Руси ми відірвались,
Та пану німцеві віддались,
Ми в дар дамо тобі корову
Лиш нарихтуй нам фрішну мову".

Не мавши змоги видавати „Карпоторусскій Голос", той же провідник націоналістичної русскости в новому своєму орґані „Наш Путь" обдаровував українську мову такими епітетами, як „жолто-синяя реч", „балаган", а українських діячів, як „жолто-синяя голова", тощо.

„Мы... вели самую сильную акцію за оздоровленіе кошицкой радіо-передачи, которая по каким то, для нас непонятным соображеніям имѣет склонность к жолто-синей речи — пише той орган 24. вересня 1938. — Карпатороссы постоянно нам жалуются, что их уже тошнит от постоянной, „смачной мови", которая слышится из радіо-апарата"...

Не минав той же часопис і театру, кваліфікуючи українську мову й культуру як „балаган".

„Только в русской культурѣ залог успѣха и плодотворнаго развитія нашего театра. А каждый его уклон к украинской дешовкѣ грозит свести его на степень пустого ярмарочного балагана"... писав він 17. серпня того ж року.

Зрештою, використовував він, щоб дискредитувати українську мову окремі слова, при чому проявляв часто велику неграмотність і некультурність. Так напр. у відповідь на замітку „Українського Слова" п. з. „День пісні і танку в Хусті" містив той орґан 21. червня 1938. свій відгук такого змісту:

„Каким путем почтенные украинскіе филологи умудрились произвести от глагола „танцювати" существительное „танк"... Можем проѣхать или пройти всю „. . . . . . від Кавказу по Попрад" и нигдѣ не услышим, чтобы народ употреблял или хотя понимал такое диковинное „рідне" слово... Повидимому, добродѣи из Украинскаго Слова так стосковались по вооружонном „визволенні" своей незалежной неньки Украины, что им уже мерещится вместо танца — танк".

Чи треба вказувати, що автор тієї замітки цілковито не знає української мови? Цинічна демаґоґія з розрахунком на маси. Тим часом українські маси добре знають, що не про „танк" писав їх орґан „Українське Слово" — тільки про танок (пригадаймо: „пішов у танок"!), від якого родовий відмінок буде — хоче того чи не хоче „Наш Путь" — танку!

Не меншу увагу звертали на себе т. зв. „листи до редакцій", писані нібито такими колективами, як батьки, „обивателі" чи громадяни того чи іншого села і под. Як зразок може служити один з тих листів, що його опубліковано в ч. 5. за 1935. р. в тім же часописі — „Наш Путь" — з безіменним підписом, просто: „родители из Королева". Ішло про народні пісні, що їх співали діти-школярі з Королевої н/Т., а передавало радіо. Давши відповідну цілому тонові часопису оцінку цього виступу, лист кінчається такими рядками: ...„чувствуеш себя если не на неньке Украинѣ, то во всяком случае неловко". Характерний вислів російського інтеліґента десь із середньої Росії і вже в жадному разі не місцевого.

А що автори подібних листів чи заміток не були місцеві, можна бачити хоч би із свідчення такого часопису, як „Земледѣльска Политика". Підкресливши в одному із своїх чисел за 1937. рік, що „справедливість вимагає признати, що П. Русь перед 17 роками не мала своєї руської інтелігенції", вказує цей часопис, як співробітники орґанів так званого руского напряму не знають руської (російської, великоруської) мови і стверджує, що до їх редакцій засіли російські еміґранти, „котрі пишуть... таким тоном, як би П. Русь була царською Росією".

Не цуралися подібних способів поборювати українську мову й культуру і інші орґани так зв. руского напряму, як „Свободное Слово", „Новое Время", що виходило латинкою, бродіївський „Рускій Вѣстник", „Русская Земля", „Карпаторусское Слово" та інші. Не вагалися вони викривлювати саме національне імя народу на „Вікраїна", „вікраїнський", ба навіть доходили в своїй люті до таких заголовків статтей, як „Украинская сволоч", що їх вживало „Свободное Слово". Не ліпших епітетів супроти української мови та народу вживало і „Карпаторусское Слово", яке напр. в числі 3. за 1935. рік констатувало, що „ЧСР в Подк. Руси воспитывает гадину на собственном тѣлѣ". Там же той орґан вимагав, щоб в „інтересѣ государства немедленно была ликвидырована школьная политика на Подк. Руси" — тобто, як каже автор (М. Василенко), политика „украинизма".

До метод поборювання української мови і культури зрештою треба віднести також виразний нахил преси т. зв. руского напряму до інформацій політичних часописів щодо „компрометуючих" на її погляд писань в справі української мови, при чому не бракує тут власної творчости й фантазії. Досить на цьому місці згадати хоч би ті виступи проти „Просвіти" та її культурно-просвітньої праці на сторінках „Русского Вѣстника", за які засудили були А. Бродія 15. IX. 1936. р. на 8 днів вязниці та на грошову кару 500 кч.

Всі протиукраїнські виступи т. зв. руского напряму на сторінках своєї преси, виступи, що переважно вязалися з поборюванням

української мови як основи культурного розвитку карпатсько-української людности, ставили такі твердження:

1. Українського народу нема. Існує український рух як продукт української політичної партії.

2. Підклад українського руху — несловянський і хоче розбити словянську єдність. Твердження, що його особливо підкреслювали „Русскій Вѣстник" А. Бродія, „Карпаторус. Голос", а потім — „Наш Путь" С. Фенціка, „Карпаторусское Слово" та ін.

3. Українська ідея це витвір німецького походження і її підтримують німці. У цьому твердженні спеціялізувалися головно „Русская Земля" та „Русский Народный Голос", а за ними і згадані часописи Фенціка і Бродія. Так напр. в звязку з відозвою про видавання щоденника українською мовою „Рус. Нар. Газета", Жидовського, а за нею „Рус. Народний Голос" писали:

„По нашему мненію возваніе к жертвователям простой гумбут для простачков. Фактически деньги уже имѣются, как имѣется и идеология, которую тот дневник будет пропагандировать"... і далі твердили, що та ідеольоґія — польсько-німецька!

4. Характер українського руху і його преси — комуністичний та совітофільський. Так напр. самий український правопис окремі часописи кваліфікували як правопис совітський.

„К стати — пише напр. 30. липня 1938. р. „Руский Народный Голос" — недавно мы послали в „Нову Свободу" опроверженіе, которіе в газетѣ появилось не на нашем традиціонном правописаніи, но в передѣлкѣ на совѣтскую транскрипцію. Мы по этому поводу подали дѣло в суд".

5. Фінансову допомогу українському рухові, мовляв, давало жідівство.

6. Українська мова, це засіб до політичної іреденти супроти Чехословаччини. Речниками цього твердження була вся преса т. зв. русского напряму (як і вся російська преса закордоном). А серед неї чи не найвиразніші — „Наш Путь" Ст. Фенціка та „Руский Вѣстник" А. Бродія. Не менш виразним представником того твердження був також згадуваний вже М. Василенко в „Карпаторусскому Слові".

Годі детальніше спинятися на тих твердженнях. У них кожній культурній людині знайомий той демаґоґічно-безоглядний, цинічний аґітаційний спосіб, яким свого часу користувалися московські чинники і на українських землях під Росією. Констатуємо тільки, що його занесли і на карпатські землі.

Які ж фактично наслідки приносив такий спосіб для його авторів, чи дійсно осягав мету серед широких мас населення Карпатської України. Відповідь находимо на сторінках тієї ж преси т. зв. руского напряму. Переконуючись в безсилості всіх згаданих способів поборювання українського культурного руху та української мови супроти пробудження національної свідомости, дехто з представників тієї преси починав думати над зміною тактики. Найхарактеристичніший в тому напрямі був виступ п. І. Жидовського в „Русскім Народнім Голосі". Поставивши питання: „Что важнѣе — рускій духом или языком?" — І. Жидовський дає першенство першому та радить змінити мовну тактику, саме заступити

руску (російську) літературну мову народніми говорами, і то в їх чистій формі. Тим, на думку автора, пощастить вибити зброю з рук українців і зробити нешкідливим український рух для руских духом. Зворушлива згода у методах національної політики із старшим братом — совєтською Московщиною.

Думку цю підтримав д-р Баран в журналі „Бразда", де доходить він до висновку, що руска (російська) граматика, якщо б була приспособлена до „місцевого діялєкту", могла б прислужитися „уникненню шкідливих мовних суперечок".

Свій погляд почав І. Жидовський переводити в життя і на сторінках свого часопису вряди-годи вставляв до російських речень деякі українські слова, або кінцівки. Але цього було замало. Незабаром по шкільному плєбісциті розпочав він дивовижну аґітацію, щоб учителі вчили дітей читати російські книги за місцевою вимовою. Звідсіль походить оте „провокативное произношение", що його він добачив у випадках, коли учителі шкіл в селах, що під час плебісциту висловилися за навчанням рускою (російською) мовою, почали сумлінно виконувати наказ і вчили дітей літературною російською мовою. Проти такого „провокативного произношения" виступив — „Руский Народный Голос" в статті п. заг. „До колѣ еще?..". Там автор накидається на українських учителів, що учать дітей по-русски (російськи) там, де заявились за граматикою Сабова-Григориїва, отже за граматикою русскої (російської) мови. В статті дослівно читаємо:

„Тоже злоупотребляют украинскіе учителя и произношеніем русских слов по какому то перекрученому диалекту, увѣряя дѣтей, что „господин" читается как „ґаспадин", „вода", как „вада", „лѣс" как „лєс" і пр." Автор домагається дисциплінарки й інших найрадикальніших засобів проти таких, як автор кваліфікує, „украинских гайдамаков". (Р. Нар. Голос", 23. I. 1938).

Прочитавши ті рядки, знову питаєш, що це? — незнання російської (русскої) мови, цілковита недостача орієнтації, безграмотність, чи свідома неправда, свідоме введення в блуд народу для політичної мети? Тяжко припустити перше, тому лишається друге — політична гра на мовнім ґрунті. А коли так, то в чиїх інтересах і за чиїм наказом?

Ці ж питання, і зокрема останнє, стають перед читачем преси, що виступила з теорією самостійної карпаторуской мови. Її представником став часопис „Недѣля", який почав виходити в Ужгороді за підпорою єпископа Стойки.

Загальне становище того часопису до української мови й культури на загал можна схарактеризувати стародавньою вимогою, що про неї читаємо у Св. Письмі: „Розпни, розпни його!".

У національно-культурній площині визначив себе цей часопис твердженням, що „Історія загнала русинов до такого культурного волненія, еволюційна сила котрого, витворила из сего народа особисту индивидуалиту, содержаючу в собѣ всѣ потребности історично-правних и культурних условій, даючих право дефиновати, что являєся національною одиницею".

Створивши теорію про окремішність „карпаторуського" народу як самостійної нації — „національної одиниці", зачала „Не-

дѣля", пропаґувати самостійність, окремішність карпатської культури й мови.

Це своє становище виводить „Недѣля" від волі і почуття, рішуче відкидаючи ролю розуму і його продукту — науки, і заявляючи: „Лишаймо ми всю балачку про академії наук, про фільольоґію і про інші хитрості...".

Відірваний від народнього життя, байдужий і, відкинувши науку, позбавлений змоги пізнати свій народ за поміччю наукових студій, став цей часопис нічим іншим, як сліпим знаряддям в руках тих, для кого хаос в культурному житті народу потрібний в суто політичних, чужонаціональних, ба навіть чужодержавних інтересах. Метода divide et impera (діли і володій) має якнайліпше тут застосовання і займає на сторінках часопису своє почесне місце.

Звідсіль плекання на тих же сторінках, неприхильности до розвитку національної культури, ізоляція від неї свого народу, безоглядне, неперебірчиве в засобах поборювання всього українського за виробленим і вказаним кимсь шабльоном.

Розгорнемо ці сторінки. Хаос в мові і поняттях. Суперечність, відсутність льоґічного думання, повна дезорієнтація в розумінні того чи іншого суспільного явища, мовна анархія і безграмотність — все це те, що приносить читачеві кожне число цього часопису. Мовний хаос і анархія. Це те, що свого часу так влучно схопив сатиричний журнал „Сова" (1932) в одному з підписів до своїх образків, що так звучав: „Нашу редакційну матерію додавающі политики", що мало б означати: — „політики, що постачають нашій редакції матеріял". Минуло з того часу 15 рр.*). Перед нами часопис „Недѣля". Відсутність будь-якої школи. Збір різноманітних, суперечних і абсурдних тверджень та понять. Плутанина і нерозуміння термінів („рефлектувати" замість „реаґувати", „моч" замість „міць", на одній і тій же сторінці: „живот", „жизнь", „життя" і безліч подібного). Зрештою все це підбите мадярською складнею і чисто мадярським духом подивугідного мовного витвору; зразком того можуть бути хоч би такі китиці:

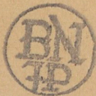
„Найлѣпше болыть, что ми видаєме газету", або — „Сколько раз была обвиньована и катол. церков в ретроградствѣ, взадничествѣ, в спиненю поступа людства", або ще — „...что бы не дай Боже члени неиспорчилися християнським духом"... і т. ін.

Перечитуючи все це разом із безоглядними виступами часопису проти українського культурного руху, проти української літературної мови, з пропаґандою ізоляції народу від українського культурного життя, мимохіть насувається болюче питання: кому все це потрібне і нащо? Певне, що комусь це було потрібне, тільки не місцевому народові, не українському люду Карпатщини.

Становище чеської преси в мовній політиці у Карпатській Україні впродовж вісімнадцятьох років найліпше можна було бачити на сторінках часописів трьох політичних течій.

За першу з них можна вважати соціял-демократичну з її офіційним органом в чеській мові п. н. „Hlas Východu" в Ужгороді. Своє становище цей орґан ґрунтував на „фактичному стані і на-

*) Ця стаття писана ще 1938. р.

уковій теорії, що словянський народ Підкарпатської Руси це частина малоруського племени. Такий погляд зазначив згаданий часопис в 1932. р. як підставу свого попереднього твердження (ч. 20. та 43. з 1931. р.), а саме, що „про великоруський культурний напрям на Підкарпатській Русі сьогодні зайве говорити".

Вказуючи на напрямок, що намагався витворити спеціяльну місцеву мову (його представником була „Недѣля"), часопис той зазначував: „...витворення нового народу в Европі, що налічує пів мільйона бідного гірського населення, українців своїм походженням, було б само собою денаціоналізацією". Висновок: на Закарпатті, в її національно-культурному житті і розвитку має право єдино мова народу, отже мова українська.

Проти цього виразного і ясного погляду стояв не менш виразний і не менш ясний протилежний погляд, а за його речників можна вважати „Karpatsku Rus" (перед тим „Užhorodské Noviny"), орґан чеських народніх-демократів (Крамарж) та „Podkarpatské Hlasy", що на своїх сторінках відбивали думку чеських аґрарників (республіканськo-земледільська партія).

Так наприклад „Карпатська Русь" вже в 1921. р. зазначила своє становище, сформулювавши його такими словами: „Нема українського народу й української мови".

В другому місці цей орґан, рецензуючи книжку Коржинського про український рух, спинившись на українській мові, додає: „Йде тут про насильство над народом і злочин перед історією... галицький діялєкт, штучно попсутий, назвали українською мовою...".

Виразніше формулювали своє поликання „Подкарпатські Гляси". Не визнаючи т. зв. руского напряму і його прав існувати у Карпатській Україні, орґан той стверджував, що руска (російська) мова, яку пропаґує той напрям, місцевому люду незрозуміла — „ruština", — пише — в ч. 31. за 1926. р. — якої тут ніхто не розуміє". Одночасно розглядає, як нібито сторонній, немов би занесений у Підкарпатську Україну чинник і мову українську. „Аж до минулого року" — пише в ч. 101. за той же рік — „ми на Підкарп. Русі жадних тубільних українців не мали".

На місцеве населення задивляється він як на масу, що найбільш надається до асиміляції. Не минаючи „демократичних" засад, формулює своє становище такими словами: „Зробім відважно ефемерній баньці української культури на Підкарпатській Русі кінець, а побачимо, що Підкарпатська Русь прихилиться до чеської культури".

Цікаве становище займав третій напрям чеської преси зо своїм колись поширеним у Карпатській Україні органом „A — Z"

Суперечності, мінливість і несталість погляду, тверджень, що інколи доходили до гумористичних курйозних фактів, з яких треба було б щиро посміятись, якщо б не було так сумно і соромно — це прикмети того напряму.

Як і попередній часопис („Подкарп. Гляси"), „А—Зет" покликувався в першу черґу на демократичні засади, заявляючи, що саме на них будує свій погляд на мовне питання Карпатської України. Не вагався покликуватись на авторитет Т. Ґ. Масарика, а його

погляд передає такими словами: „При культурно-освітній праці треба виходити, як від підстави, від мови простолюддя".

Кого розумів Масарик під тим народом та про яку мову він говорив, видно з його слів, що їх знаходимо на сторінках його праці „Світова революція".

„Щодо мови, — пише він — то я похваляв введення малоросійської мови до шкіл та урядів... З педаґоґічних мотивів уживання тієї говірки уважаю за відповідніше".

Рахуючись з існуванням в частині інтеліґенції Карпатської України так зв. руского напряму, Т. Ґ. Масарик признавав йому право вживати руској (великоруської, російської) літературної мови але не інакше, як в порядку з меншинного права, нарівні з іншими меншинами, замешкалими у Карпатській Україні.

„Щодо русофільського напрямку, — пише він у згаданій праці — що признається до великоросійщини, то я не бачив причин, щоб йому, як меншості, подібно, як і іншим меншостям, перешкоджати культурно розвиватися".

Що за основну масу населення Карпатської України Т. Ґ. Масарик вважав населення українське зо всіма його правами, вказує факт, що українське населення у Словаччині він, в тій же самій праці, кваліфікує вже як меншість з відповідними меншинними правами. У випадках, коли він говорить про український (малоруський) народ Карпат. України, цього нема.

Спираючись на авторитет Т. Масарика, цитуючи і покликуючись на його думки, „А — З" не помічав виразної розбіжности між його і своїм становищем, що утотожнювало меншинні права з правами корінного краєвого населення. Звідсіль орієнтація цього часопису на мовні напрями замісць орієнтації на мову самого автохтонного населення Карпатської України. Орієнтація, що провадила до свідомого дроблення єдиного народу з погляду національно-культурного.

По т. зв. рускім напрямі (великорущині, напрямі російської мови) зявився другий мовний напрям, що був під протекторатом єп. Стойки. І „А—З" признавав я с н і с т ь та с о л і д н і с т ь його арґументації, ба навіть р а ц і ю. Можна було сподіватися, що „А—З" у своїй непослідовності признає рації за третім, а далі за четвертим і т. д. напрямками, якщо такі зявлятимуться і висувати стануть так само свої права. А що поява таких напрямів не була виключена, можна було бачити не тільки із сторінок деяких часописів, подібних „Русскому Нар. Голосу", але й у факті народження деяких орґанів за проводом політичних астрольоґів, подібних В. Данишеку, з виразною метою, що проявилась на сторінках його „Русина".

Розбіжність і суперечність „А—З" між словом і його ділом виявлялася і в постійному підкреслюванні своєї льояльности та обєктивности щодо мови у Карпатській Україні. Покликується він в таких випадках на те, що, мовляв, „вирішення палких мовних спорів на Підкарпатській Русі забезпечене майбутньому краєвому автономному соймові", а тому „підкреслюємо — пише він в другому місці — що не маємо наміру ніяким способом брати участи в боротьбі, і не хочемо теж сприяти жадній партії. Тримаємося по-

гляду, що та боротьба — чисто внутрішня справа русинів, що наш обовязок — задержати повну невтральність" (1937, ч. 149).

Коли ж і звертав на своїх сторінках увагу на справу мови, то, мовляв, тільки з лояльного журналістичного обовязку.

Як виглядала ця льояльність, невтральність та обєктивність інформацій з журналістичного обовязку, можуть свідчити хоч би такі рядки його тверджень: „Одначе підкарпатсько-руське громадянство довгі літа було під надто однобічним впливом української (малоруської) орієнтації, а міністерство освіти послідовно затверджувало для Підкарп. Руси тільки українські підручники"...

Зрозуміла стає після цього радість того часопису, коли він з полегшою пише, що зрештою „Минула вже доба національного гнету. В цих днях настала нова епоха розвитку підкарпатських русинів. Міністерство освіти дозволило вживати теж руских (російських) підручників..., над Підкарпатською Руссю засяло ясне сонце свободи".

А тим часом виринає питання, наскільки „А—З" розумів мови, про які брався з усім авторитетом писати та інформувати своїх читачів і чи орієнтувався взагалі в справі мови у Карпатській Україні. Відповідь знаходимо на його ж сторінках в інформаціях, що їх „з журналістичного обовязку" подавав він своїм читачам. Найяскавіша з них була може стаття про підручник „Жива мова" (ч. 31. за 1937. р.).

„Жива мова" це підручник, що його склав фаховий учитель Ф. Агій в українській мові і фонетичним правописом. Чистота української мови, почуття любови до неї і гордости з неї як рідної мови — так можна було б окреслити головну ознаку цієї книжки, не кажучи вже про її педаґоґічні цінноші.

Інформуючи своїх читачів про цю саме книжку, „А—З" з усім своїм авторитетом пише: „Підручник написаний великоруським правописом і термінольоґією".

Чи треба говорити про дійсну вартість подібних інформацій, про їх поважність, а тим самим і про позагу самого часопису? Факт промовляє сам за себе. Особливо ж, коли до нього додати ще питомий цьому орґанові спосіб підбору тих інформацій де, як правило, дійсність приневолена уступати перед різного роду фантазіями.

Мабуть рідко коли можна зустріти таку зворушливу єдність у здійснюванні „журналістичного обовязку" в щойно підкреслений нами спосіб, як це було між згаданим часописом і мадярською пресою. Особливо, коли йшло про мову населення Карпатщини.

Маємо на увазі мадярську пресу місцеву, як також Словаччини та Праги, що давала на своїх сторінках мовній справі не останнє місце.

З преси, що виходила у Карпатській Україні, заслугують на увагу в першій черзі „Uj Közlöny" в Ужгороді, „Karpati Mag. Hirlap" та „Keleti Ujsag".

Перший з них займав становище безоглядного пропаґатора і захисника т. зв. руского напрямку, гостро виступав і поборював всякий прояв українського культурного життя та намагався робити фільолоґічні екскурси в мовних питаннях.

